

A politikai erőszak lehetőségéről

Legutóbbi írásomban¹ Szergej Gurijev és Daniel Treisman meghatározását² alapul véve amellett érveltem, hogy az Orbán-rezsim egyfajta információs autokrácia, amely kifinomult hatalomtechnikai és kommunikációs eszköztárral tartja magát kormányon, miközben demokráciának mutatja magát, és ennek része ugyan az erőszakkal való fenyegetést is magában foglaló politikai bosszú, de az nem mondható, hogy maga a rendszer bosszúra és erőszakra épülne. Mi történik azonban akkor, amikor a hatalmon lévők tömegeket befolyásoló képessége meggyengül, ha a hatalomtechnika és az információs eszköztár már nem elég? Egyes hasonló politikai rendszerek példáját követve rákényszerülhet-e arra az Orbán-rezsim, hogy visszanyúljon az autokratikus hatalomgyakorlás hagyományosabb formájához, amely leginkább politikai erőszakon alapul, és ha igen, akkor melyek a lehetséges előkészítő lépések és feltételek? Az alábbiakban ezt vizsgálom.

„Vége van, kicsi”?

Magyarországon 2024-ben kétségtelenül véget ért valami, amit összefoglalóan a Fidesz minden más aktort maga alá gyűrő politikai do-

minanciájának nevezhetnénk. Az elmúlt másfél évtizedben ugyanis a kormánypárt kétharmados parlamenti többségével visszaélve nem pusztán korlátlanra tette a hatalmát, hanem a politika intézményes világán túli tereket is leuralta. A Fidesz döntötte el, hogy a hazai politika színpadán ki milyen szerepet játszhat, miről beszélhet és miről nem, de még azt is, hogy kiről mit gondoljon a közönség. A kegyelmi botrány kirobbanása után, tavaly februártól ez változott meg: ettől kezdve az egyre elégedetlenebb közönség váratlanul nagy része nem fogadta el a fideszes szereposztást, Magyar Péter személyében pajzsra emelt egy mellékszereplőt, aki kilépett a rá kiosztott szerepből, és többé nem a hatalom által írt forgatókönyvet követte. A kormánypárt dominanciája ezzel megtört. Nem tudhatjuk, hogy Magyar Péter képes lesz-e leváltani a hatalomból Orbán Viktort, de az már a 2024-es választások eredménye által is igazolt tény, hogy a Fidesz támogatottsága szignifikánsan csökkent, míg a semmiből megjelent Tisza Párt hirtelen kihívóvá vált, mindenki mást elsöpörve. A magyar viszonyok között szokatlanul gyors felemelkedést produkáló új ellenzéki vezető átvette a kezdeményező szerepet a Fidesztől, amely az év nagy részében defenzívába szorult, és csak reagálni volt képes.

A hatalom reakciói sokszor erőszakkal való fenyegetésnek tűntek.

¹ Somogyi Zoltán: *A politikai bosszú intézménye az Orbán-rezsimben*, Mozgó Világ, 2024/11.

² Szergej Gurijev és Daniel Treisman: *Spindiktátorok – A zsarnokság változó arca a 21. században*, HVG könyvek, 2023.

Ennek lett a legemblematikusabb példája Menczer Tamás Magyar Péter ellen végrehajtott provokatív politikai akciója,³ amelynek során a Fidesz kommunikációs igazgatója tőle szokatlanul agresszív fellépéssel igyekezett megakadályozni, hogy a Tisza vezetője bejusson egy állami gyermekotthonba. A jól láthatóan megtervezett akció nem a kocsmai stílusa miatt volt kivételes, az újdonsága abban állt, hogy a Fidesz eddig provokátoroknak, propagandistáknak vagy például fociultráknak szervezte ki a hasonló akciókat, most viszont a kormánypárt kommunikációs vezetője volt a végrehajtó. Menczer fellépését ráadásul Orbán Viktor a legmagasabb szintre emelve helyezte, mondván: „aki kardot ránt, az kard által vész el”.⁴ A miniszterelnök kifejtette, hogy szerinte Magyar Péter választott fegyvernemet, kihívóként ő volt agresszív, ezért a Fidesz szóvivője a saját fegyverével „leállította” őt. Miközben persze Orbán Viktor is pontosan tudhatta, hogy Magyar Péter ezzel aligha sikerül leállítani, de a lényeg nem is ez volt, hanem a bibliai idézetbe csomagolt üzenet, miszerint a hatalom által erőszakosnak bélyegzett politikai ellenféllel szemben megengedett az erőszak. Innen nézve érthető meg igazán, miért volt tavaly a Magyar Péter és a Tisza ellen folytatott lejárató kampányoknak egyik állandó eleme az erőszakosnak bélyegzés, illetve Magyar azon személyiségjegyeinek

hangsúlyozása, amelyek ezt a megítélést alátámaszthatják.

Ahogy Magyar Pétertől⁵ Stefano Bottoni⁶ sokan rámutattak, az erőszakkal fenyegetés hivatalos szintre emelésével a Menczer-féle akció fordulópont lehet az Orbán-rezsimben. A saját erejében és stabilitásában elbizonytalanodott kormánypárt ugyanis félelmében könnyen úgy érezheti, hogy a politikai erőszak eszközéhez kell nyúlnia a hatalom megtartása érdekében.

Ez a félelem nem valamiféle homályos érzeten alapul, hanem tapasztalatokon. Benedek Istvántól, a Magyar Péter váratlan felbukkanását „megjósoló” tanulmány⁷ szerzőjétől tudhatjuk, hogy bár az összes autokráciák csupán tíz százaléka dől meg alkotmányos keretek között választásokon, külső gazdasági-politikai nyomás mellette, illetve az ellenzék széttöredettségének megszűnése esetén ez az arány a sokszorosára, a korábbi tapasztalatok alapján⁸ a versengő autokráciák körében akár 70 százalékra emelkedhet. Márpedig Magyarországon 2022 ősze óta fokozódó társadalmi elégedetlenséggel

³ Mit nézel? Ne nézzél! – Menczer akciója a politikai terror nyitánya, <https://www.valaszonline.hu/2024/12/04/menczer-tamas-magyar-peter-uvoltozes-eroszak-fidesz-tisza-kampany/>

⁶ Stefano Bottoni a Fülkében: Durvulás várható, 2024-ben elveszett a remény a NER konszolidációjára https://hvg.hu/itthon/20241220_Fulke-podcast-Stefano-Bottoni-magyar-peter-ner-orban-viktor-rendszervaltas-vertekelo-ebx

⁷ A populista választási autokrácia elmélete és gyakorlata: Magyarország kelet-közép-európai perspektívában https://www.ajk.elte.hu/dstore/document/3171/T%3%A9ziszf%3%BCzet_Benedek%20Istv%3%A1n_2022.pdf

⁸ <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/ajps.12013>

³ <https://www.facebook.com/peter.magyar.102/videos/1115414676816837>

⁴ <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-interjuja-a-kossuth-radio-jo-reggelt-magyarorszag-cimu-musoraban-2024-12-06/>

járó gazdasági válság van, miközben Magyar Péter és Tisza Párt felemelkedésével, illetve a többi ellenzéki párt eljelentéktelenedésével megszületett az egy erős vezető által irányított egységes ellenzéki kihívó. Ebben a helyzetben talán nem meglepő, sőt jelzésértékű, hogy Orbán Viktor tavaly októberben elsőként állt ki a grúz választásnak az Európai Unió által is vitatott eredménye mellett. Az EU soros elnökségét is betöltő magyar miniszterelnök azonnal a kaukázusi országba utazott, hogy kiálljon a Fideszéhez erősen hasonló politikai rendszert építő grúz kormánypárt mellett, miközben az épp a vélhetően elcsalt választási eredmény ellen tiltakozó tüntetéseket verette szét a hatóságokkal.

Egymástól tanuló autokráciák

Nem ritka, hogy az Orbán-rezsimhez hasonló politikai rendszerekben időnként kénytelenek visszanyúlni a hatalomgyakorlás erőszakos eszközeihez. Ezek gyakran nemcsak direkt fizikai, hanem a Johan Galtung által leírt⁹ strukturális és kulturális erőszak formájában is megnyilvánulhatnak, céljuk pedig a potenciális politikai alternatívák elfojtása és ezáltal a hatalom fenntartása. Az autokráciák tanulnak egymástól, szívesen veszik át a máshol már bevált módszereket, és természetükből fakadóan egyre keményebb repressziót kell alkalmazniuk. Arra azonban vigyázniuk kell, hogy a közvetlen fizikai erő-

szak ne váljon folyamatossá, mint a nyílt diktatúrákban, mivel a történelmi tapasztalat szerint ez a hatalom hosszú távú fenntartását nem szolgálja hatékonyan.

A friss grúz példánál maradva, régen rossz a hatalmon lévőknek, ha egy választást követően jelentős tüntetések kezdődnek, melyeket karhatalommal kell felszámolni. Ezért a jelenkori autokráciák sokkal inkább arra törekednek, hogy amennyire csak képesek, korlátozzák a politikai alternatíva létrejöttét, hogy ütőképes ellenzéki erő el se tudjon indulni a választáson.

Venezuelában például gyakoriak a politikai ellenfelekkel szembeni gazdasági szankciók, ami teljes anyagi ellehetetlenítéshez vezethet, megakadályozva az alternatívaképződést. Törökországban az Erdoğan-rezsim bevett módszere a független újságírók és az ellenzéki politikusok bebörtönzése. A török kormányzat állandó „külső és belső ellenségekről” szóló narratívát használ, hogy igazolja az elnyomó intézkedéseket. A legismertebb példa azonban a tavaly börtönben elhunyt Alekszej Navalnij esete, aki korrupcióellenes tevékenységét kinőve a Putyin-rezsim legnagyobb ellenfelévé és potenciális kihívójává vált. Tényleges kihívó szerepbe azonban sosem kerülhetett, mivel egész politikai pályafutása az ellehetetlenítés elleni küzdelemről szólt. Ennek során Navalnijt többször is büntetőeljárás alá vonták, elüldözték, megmérgezték, végül Oroszországba való hősies visszatérése után a lehető legkeményebb börtönbüntetéssel sújtották, és még így is félhettek tőle, hiszen vélhetően meggyilkolták.

⁹ Johan Galtung: Cultural Violence, *Journal of Peace Research*, Vol. 27, No. 3 (Aug., 1990), pp. 291–305, <https://www.jstor.org/stable/423472>

Természetesen a politikai erőszak nem mindenhol és nem feltétlenül ölt olyan végeletes formát, mint Navalnij esetében a mai Oroszországban. A politikai ellenfél elpusztításához vezető orosz gyakorlatból átvett lépések azonban máshol, akár itthon is ismerősek lehetnek.

A politikai erőszak általában azal kezdődik, hogy információs nyomás alá helyezik a veszélyesnek tűnő politikai ellenfelet. Ilyenkor ki lehet kezdeni az illető személy vagy szervezet hitelességét magánéleti információk vagy dezinformációk botrányként való tálalásával, le lehet őt járatni róla szóló hamis hírek, vádak kitartó, konzisztens terjesztésével. Ha pedig az illető védekezni próbál, az csak alkalmat ad arra a hatalomnak, hogy újra és újra elismételhesse, napirenden tarthassa a vádakát, tovább erodálva a politikai ellenfél hitelességét. Az ilyen jellegű lejárata fontos célja, hogy feleméssze a célpont idejét, elvonva őt attól, hogy más, fontosabb dolgokkal foglalkozhasson. Ezt erősítendő bevett gyakorlat azzal vádolni az ellenfelet, hogy „nem reagál”, „hiába tagad”, ezzel próbálva őt behúzni a számára kedvezőtlen nyilvános vitába.

Ha a hatalom számára különösen fontos a politikai ellenfél lejárata, akkor sor kerülhet a hozzá közel állók bevonására is. A kompromittáló anyagok érinthetik a politikai ellenfél házasársát, szüleit, gyermekeit. Ahogy a Magyar Péter elleni kampányban is látható volt, felhasználtak exfeleséget és exbarátnőt is a lejáratahoz, de miután ez nem volt túl sikeres, ez az irány háttérbe szorult. Ehelyett hangsúlyossá vált Magyar Péter

„brüsszeli”, azaz idegen ügynöknek bélyegzése, állítólagos erőszakosságának hangsúlyozása, valamint bizonyos büntetőjogi vádak megfogalmazása.

Fontos, hogy a nemzetközi tapasztaltok alapján a lejárató kampányok során elhangzó vádaknak és ezek nyomán esetlegesen elinduló büntetőeljárásoknak nem a bírósági ítélet a valódi célja. A cél inkább a folyamat, melynek során újra és újra el lehet mondani a vádakát a lejárata politikai ellenfélről, adott esetben éveken át folyamatosan napirenden tartva az ügyet. Az, hogy egy esetleges eljárás végén lesz-e per, és az milyen ítélettel zárul, sok esetben tulajdonképpen másodlagos, ahogy az Navalnij esetében is látszott, egészen a legutolsó ellene folytatott büntetőperig.

Mindezeknek a lépéseknek végső soron fontos célja, hogy megtörjék a politikai ellenfél pszichés ellenálló képességét és kitartását. Ugyanezt szolgálja a családtagokra helyezett nyomás is: ha az illető maga jól bírja is a terhelést, akkor hátha a családtagok rá tudják beszélni, hogy mégis inkább adja fel és vonuljon háttérbe, mert akkor megszűnik a rájuk nehezedő nyomás. Fontos elem, hogy azokat, akik látványosan feladják, a hatalom többnyire tényleg elengedi, aminek az a célja, hogy a későbbi potenciális politikai ellenfelek is lássák: akkor járnak a legjobban, ha feladják.

A politikai erőszak esetleges alkalmazásának hazai alapjai

Nem kell ahhoz külföldi minták után nézni, hogy lássuk, hogyan történik a politikai erőszak vagy az-

zal való fenyegetés előkészítése. Az elmúlt években egymást érték az ellenzéki politikusok elleni lejárató kampányok. Ugyanakkor a független újságírók, a kormánykritikus civilek és értelmiségiek is gyakran váltak célpontokká. Nemegyszer nyílt uszítás zajlott a hatalom számára kellemetlen közéleti szereplők ellen. Ezen a téren elég csak Bayer Zsolt és más kormánypárti publicisták, valamint a Megafon vagy újabban a Szuverenitásvédelmi Hivatal munkásságára utalni.

Az éveken keresztül zajló lejáratás, idegenszívűnek bélyegzés, a nemzetből való kitzasztás folyamatosan hergeli a kormánypárti tábor, miközben a célpontokat mások szemében is védtelenné teszi az esetleges politikai erőszakkal szemben. Senki sem vállal ugyanis szívesen szolidaritást azokkal, akiket évekig tartó szívós munkával kirekesztettek a nemzet közösségéből. Így történhetett meg nemrég, hogy egészen abszurd bírósági eljárások indultak, illetve ítéletek születtek ellenzéki politikusok ellen. Gondoljunk bármit a mára jelentéktelenné vált ellenzéki képviselők hitelességéről, nyilvánvalóan nonszensz és a repressziót szolgálja például annak a Varjú Lászlónak az elítélése hatóság elleni erőszak miatt, akit 2018-ban biztonsági őrök és rendőrök húzkodtak a földön a köztvé épületében. Ugyanígy szinte már

nevetségesnek tűnik az Iványi Gábor mellett tüntető Donáth Anna meggyanúsítása hivatalos személy elleni erőszak miatt, és erősen el-túlzottnak mondható Fekete-Győr András jogerős elítélése egy teljesen veszélytelen füstgyertya eldobása okán. Ezek az esetek azonban mégsem nevetségesek, nagyon is komolyan mutatják azt a szándékot, hogy hatalom szeretné mindenki kedvét elvenni a kormányellenes tüntetésektől.

Érdemes megfigyelni azt is, hogy az elítélt vagy eljárás alá vont ellen-

Startpisztollyal - MTI-fotó

zéki képviselőket erőszakosnak állította be a hatalom, épp úgy, ahogy a fent említett módon Magyar Péter vonatkozásában is ez az egyik állandó vád. Tehát nem az állam teljes hatalmi eszköztárát birtokló Orbán-rezsim agressziója a téma, hanem az ellene tiltakozók állítólagos erőszakossága. Ruth Wodak, a szélsőjobboldal diszkurzív stratégiáinak neves kutatója ezt nevezi¹⁰ az áldozat és az elkövető felcserélésének.

Ez a jelenség nem csupán a szélsőjobboldalon érhető tetten. A különféle autoriter politikai rendszerek előszeretettel állítják be magukat áldozatnak. Ilyenkor az erőszakot alkalmazó vagy azt előkészítő rezsimiek arra hivatkoznak, hogy kül-

¹⁰ Wodak, Ruth: *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. London: Sage. 2015.

ső vagy belső ellenségek támadása alatt állnak, amelyekkel szemben az ő céljuk csupán a védekezés és a rend helyreállítása. Az Orbán-rezsimben a menekültekkel szembeni embertelen fellépést így előzte meg az országba illegálisan betörő migránshordákról szóló kampány, a CEU elüldözését a Soros György „veszélyes tervéről” szóló kampány, egyes ellenzéki politikusok megbélyegzését és elítélését pedig az erőszakos antifa aktivistákról szóló kampány.

Ha pedig a konkrét példák nem lennének legendőek, érdemes beleolvasni az Orbán-rezsim ideológusainak vonatkozó munkáiba. Békés Márton „A politikai erőszakról” címet viselő kétrészes tanulmánya¹¹ például részletesen elemzi az erőszakkal kapcsolatos elméleti irányzatokat, különös tekintettel Georges Sorel gondolataira, amelyek megtermékenyítőleg hatottak többek között a korai fasizmusra is. Békés tovább példálózva bemutatja a politikai erőszak különböző megnyilvánulási formáit, ám ennek során meglehetősen keveset foglalkozik a hatalmi erőszak megnyilvánulásaival, sokkal inkább a háborúkra, a forradalmakra és a társadalmakon belüli konfliktusokra fókuszál, de a rejtett erőszak példájaként hosszasan ecseteli a hatalmat ellenőrző aktorok tevékenységét is, és egyfajta manipulatív és konspiratív politikai agresszióként írja le. Megfogalmazása szerint: „Napjaink politikai »lelki terrorja« a konkrét és egyértelmű erőszak helyett láthatatlan, morá-

lis nyomásgyakorlást használ céljai elérésére. A feszültségkeltés stratégiáját használó, felelősségre vonatlatlan NGO-k, az erőszakmentes akciók (non-violent action) megannyi formájával (blokádnál, látványos tiltakozások, occupy-taktika, szimbolikus konfrontációk) legitimációs krízist és tekintélyvesztést idéznek elő, az ehhez szükséges mozgósítást pedig a mesterséges erkölcsi felháborodáskeltésre bízzák, amelyről a médiában és a digitális térben zajló virtuális lincselés gondoskodik. A hosszas pszichológiai nyomás alá helyezés azt szolgálja, hogy a hatalom megelégedje azt, és a kiprovokált – talán aránytalan – ellencsapás a stratégia megvalósítását az immár legitim ellentámadás erkölcsi felhatalmazásával vértessze fel. A »civil aktivisták« körében közkezen forgó kézikönyvek és forradalomcsináló kiskáték persze semmit se érnének a nagytőke részéről (olykor bújtatottan) nekik folyósított bőkezű támogatások vagy az érzékenyítő tréningek és az ezeknél jóval gyakorlatiasabb demokrácia-tanfolyamok nélkül. A soft power mellett nagyon is kemény politikai érdekérvényesítésre képes eszközöket használnak (például gazdasági szankciók, összehangolt médiatámadások, provokáció, szervezett utcai tüntetés-sorozat), ha a nemzeti szuverenitás eltörlése és a globális nagytőke korlátlan érdekérvényesítése a cél. [...]”

A politikai erőszak alkalmazásának feltételei

Végül érdemes megvizsgálni azt is, hogy a politikai erőszaknak való megágyazás után melyek az erő-

¹¹ <http://www.kommentar.info.hu/uploads/2017/2/1580389795.pdf>

szak tényleges alkalmazásának feltételei.

- Az első, hogy a hatalom birtokosai úgy érezzék, nincs más esélyük a hatalom megtartása vagy legalább az érdekeik érvényesítésére egy esetleges hatalomátadás során. Ahogy ugyanis fentebb már utaltam rá, a mai autokráciák túlnyomó többségében nem cél az erőszak, a cél ennek elkerülése. Mindaddig tehát, amíg a hatalmat meg lehet tartani manipulációval, információs eszközökkel, a választói többség és az abból adódó legitimitáció látszatának megteremtésével, a hatalom tartózkodni fog a közvetlen fizikai erőszaktól, az ugyanis a gyengeség jele.

- A második, hogy az erőszak alkalmazásához is szükséges társadalmi legitimitáció. Tömegeknek kell úgy éreznie, hogy hatalom által alkalmazott erőszak jogos és indokolt. Az autoriter rendszerek ezért táplálják folyton a társadalmi megosztottságot, ezért teremtenek újabb és újabb ellenségképekkel törzsies konfliktusokat, és ezért állítják be a potenciális kihívókat veszélyesen erőszakosnak. Az erőszaknak ugyanis jogos védelemnek kell tűnnie a belső és külső ellenségekkel szemben. Ha mindehhez nincs meg a társadalmi támogatottság egy számottevő saját tábor részéről, akkor a hatalom az erőszak alkalmazásával óriási kockázatot

vállal, és pillanatok alatt elbukhat (lásd például a legutóbbi dél-koreai puccskísérlet gyors elbukását).

- Végül pedig az erőszak alkalmazásának fontos feltétele az is, hogy legyenek végrehajtói. Ha a hatalom birtokosai nem lehetnek biztosak abban, hogy az állam apparátusa, az erőszakszervezetek, a rendőrség és a katonaság, valamint a bíróságok mellettük állnak, akkor az erőszak melletti döntés gyorsan a visszajára fordulhat és teljes összeomláshoz vezethet. Sokszor évtizedek óta fennálló kemény diktatúrák végét is az jelenti, hogy a rendszer támaszát jelentő apparátus kiáll a hatalom mögül. Így történhetett meg például nemrég, hogy az 1970-es évek óta fennálló Aszad-rezsim az elemzők nagy meglepetésére órák alatt összeomlott Szíriában.

A magyar politikai viszonyokban jelenleg kétségtelenül benne van a politikai erőszak alkalmazásának lehetősége, akár a legdurvább közvetlen fizikai formában is. Az Orbán-rezsim számos lépést tett annak érdekében az elmúlt években, hogy az ehhez szükséges alapokat létrehozza. Ennek a forgatókönyvnek a bekövetkezése azonban ezzel együtt sem törvényszerű és nem is túl valószínű. A hatalom saját jól felfogott érdeke is, hogy ehhez az eszközhöz még akkor se nyúljon, ha egyébként megtehetné.